

Türkiyede 68 Kuşağı'nın Din-Toplum İlişkilerine Bakışı

Asuman YILDIRIM*

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de 68 öğrenci olaylarıyla başlayan, daha sonra da 68 kuşağı olarak tanımlanan sol kesimin dine yaklaşımlarının nasıl olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. 68 Kuşağı, Dünya’da 1968 öğrenci hareketleriyle kendisini duyuran, Batı’da daha çok Yeni Sol, Maoist ve anti-emperyalist grupların etkili olduğu sosyal hareketlerde yer alanları tanımlamada kullanılmaktadır. Türkiye’de 68 Kuşağı, 1960’lı yıllarda Demokrat Parti uygulamalarına karşı başladı ve genel olarak emperyalizme, sömürgeciliğe ve gericiliğe karşı olan, Atatürkçülük ile desteklenmiş, Marksizm’in yorumlarını savunan gençliğin oluşturduğu, içinde farklı grupları da barındıran bir oluşum olarak tanımlanmaktadır. Bu oluşum heterojen bir özellik göstermekle birlikte Marksist temelli ideolojik bir bütün oluşturmaktadır. 68’li yıllarda, gençler kimliklerini kazanırken ideolojilerinin etkisinde kalmış, dinden uzaklaşmışlardır. Yeni gençlik, dini ve etnik kimlik yerine sınıf kimliğine dört elle sarılmış, sınıfsal çatışma temelinde işçi sınıfına sınıf bilincini yerleştirmeye çalışmıştır. Bu süreçte din, burjuvazinin elinde çıkarları için kullandığı bir araç haline dönüştürülmüş, burjuvazi, sınıfsız bir toplum oluşturma uğruna dinden kurtulma yolları aramıştır. Bunların kimliği işçi sınıfı ile burjuva arasındaki sınıfsal temele da-

* KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

yanmaktadır. Bu bağlamda, 68 kuşağının önemli aktörlerinin din-toplum ilişkileri bunların çalışmaları referans alınarak analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: 68 Kuşağı, Gençlik, Din, Sınıfsal Çatışma, Toplum.

The View of 68 Generation to the Religions- Society Relationship in Turkey

Abstract

This study, aims to state how the approach of “Left” starting with the students’ events of 68 in Turkey, to the religion of 68 generation. 68 generation (age known as) 1968 student saction, mostly new, “Left” in West in used to describe Maoist and the social actions that includes anti-imperialist groups. However 68 generation in Turkey, started against with the applications of the Democrat Party in 1960s and is supported by Kemalism generally against with imperialism, exploitation and reactionism, and also a formation included by youth with different groups defending the comments of Marxism. This formation, besides being heterogenous, consists of Marxists-based ideology. In 68s while the youngs were having their personalities they were affected by their ideology and away from students’ religion. The new Youth, instead of religious and students’ ethnic identity they hug class identity. They tried to settle class idea to the labouring class in the based of class conflict. In this period, there religion was made up of a means that middle class used for their aims, for the sake of classless society

they tried to break away the religion. Their identity is based on the base of the labouring class and them middle class. So it will be analyzed them portant actors of 68 generation according to religion society relationship besides religion-society relationship will be analyzed with referances.

Key Words: 68 Generation, Youth, Religion, Class Conflict, Society.

Giriş

68’li yıllar küresel dünya için unutulmaz bir yıldır. Meydana gelen olaylar ve olayların ortaya çıkış şekli adeta sıralanmış halkalar şeklinde devam etmekteydi. Vietnam Savaşı, aya seyahat, Martin Luther King ve Robert Kennedy’nin öldürölmeleri ve Prag’da Sovyet tankları, hepsi adeta inadına tek bir yıla sığdı. O yıl, dünyanın dört bir yanında milyonlarca genç, setlerini yıkan nehirler gibi meydanlara hep birlikte aktılar. Bu, 20.yüzyılın en kalabalık ve en coşkulu ayaklanmasıydı. Avrupa sokakları şiddetle tanıştı. Üniversiteler işgal ve boykotu gördü. Devrim ateşinin işçilere de sıçramasıyla hayat felç oldu ve 1968 insanlık tarihine “başkaldırı yılı” olarak geçti (Birand, Dünder, Çaplı, 2000: 160). Bu yılların en belirgin özelliğı, belki de en önemlisi, o sıralarda dünya üzerinde ardı arkası kesilmeyen olaylardır. Bireyin politik anlayışı ve dünya görüşüyle kimlik duygusu arasında bir korelasyon bulunur (Bilgin, 1994: 239). Kimlik oluşumunun ayırt edici niteliğı, bu süreçte bireyin kendisini belirli bir kollektiviteye ait hissetmesidir. Bu kollektivite ulus, ırk, cemaat, mezhep, sınıf, siyasal parti vb. olabilir. Kolektif kimlik böyle bir aidiyet duygusuyla gelişir ve her zaman

kendi dışında, farklı ya da karşıt kolektif kimliklerin varlığını ya da varsayılmasını gerektirir. Bir başka deyişle, her kimlik kendisini 'öteki' kimlikler aracılığıyla tanımlar (Kolektif, 1999: 77). Türkiye'de, 68 Kuşağı'nın kolektif kimliğinin oluşmasında sosyalist dünya görüşüne sahip TİP, Sosyalist öğrenci dernekleri, Fikir Kulüpleri, Dev-Genç gibi gruplar gençlerin kendilerini aidiyet duygusu içerisinde hissettikleri etkin referans kaynaklarıdır. Bunun yanında Yön-Devrim, MDD görüşünü savunan Türk Solu dergisi, Ant, Aydınlık, PDA gibi dergiler ve Marksist yayınların etkisiyle Sol-Kemalist ve Sosyalist söylemlerin benimsenmesi ve bu söylem çerçevesinde girilen eylemler kolektif hafızayı ve kimliği oluşturan unsurlardır (Cemal, 1994: 44).

İnsanlar için ideoloji bazen dini çağrıştıracı bir hüviyet kazanabiliyor. Batı için Mayıs 68 ile patlak veren bunalım, bir uygarlık bunalımıydı ve "sol" bu değerler yozlaşmasından doğan manevi, ahlaki boşlukta, gençliği cezbedebilmiştir. Hatta, F. Mauriac'a göre "Mayıs bunalımı politik değil, dinsel" bir olgudur (Eyüboğlu, 1998: 185). Din kültürünün bir parçasıdır. Ve bireyin dini davranışı da bu unsuru içeren kültürün insan tarafından geliştirildiği gerçeği üzerine dayanır. Eğer bir insanın kültürü yoksa aynı şekilde o insanın dini de yok demektir. İnsanın kültür geliştirebilme kabiliyeti ve onu nakletmesi insanların sembolleri kullanabilmesi ve sembollerle etkileşim içerisine girebilmesi özelliğiyle çok yakından ilgilidir. Sembolik etkileşime göre insanın dini davranışı semboller kullanabilme kabiliyeti ve becerisiyle çok yakından ilişkilidir (Bodur, 2005:75). Din sosyal bir kurumdur. 68'de yaşanan kültürel etkileşimler dolayısıyla kişilerin kendi

dünyalarında dinin ifade ettiği anlam farklılaşmış vekuşaktaki bireylerin dine yaklaşımının anlaşılması zorlaşmıştır.

68 Kuşaaını Hazırlayan Tarihi Toplumsal Şartlar

1968, dünyayı sarsan olaylarla dolu bir yıl, bir annusmirabilis, “mucizeler yılı” olmuştı. Bu olayların odağında, İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda dünyaya gelmiş olan insanlar vardı. O yıl ABD’den Japonya’ya, Meksika’dan Fransa’ya, Çekoslovakya’dan Çin’e kadar uzanan birçok ülkede bir “gençlik ayaklanması” yaşandı. Bu “ayaklanma”, her ülkenin farklı koşullarında, farklı çıkış noktalarından hareket ediyor; farklı nitelikler taşıyordu. Ama tüm ülkelerdeki ortak özelliği, kurulu düzene karşı bir “başkaldırı” olmasıydı. İletişim devrimi’nin o güne değin görülmedik bir etkileşime soktuğu dünyamızda, bir ülkedeki başkaldırı, başka bir ülkenin işareti olmuştı (Alpay, 1988: 167). Küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı II. Dünya savaşı sonrasında dünyada hızlı bir nüfus artışı ortaya çıkmıştır.

Yine aynı dönemde başta ABD ve Avrupa olmak üzere dünyadaki kapitalist ekonomi büyük bir gelişme sürecine girmiştir. Ekonomik gelişme, yeni bir sosyal ve kültürel yaşamın doğmasına neden olmuştur. Hızlı nüfus artışı, göç olgusu, kentleşme süreci ve yeni yaşam ortamları, 1960’lı yıllara gelindiğinde dünyanın genelinde, kendinden önceki nesillerden farklı özellikler taşıyan önemli bir kısmını gençliğin oluşturduğu yeni bir insan potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu yeni nesil kimlik arayışı sürecinde, içinde bulundukları toplumda kendisini ifade etme yollarını aramaya başlamıştır (Türköne,

2008: 11).Üniversitelerde başlayan yeni hareketler, toplum düzeninin çok sağlıklı bir şekilde işlediği ve bozgunculuk tehlikesinin en zayıf ihtimal olarak görüldüğü, en gelişmiş ülkede, yani ABD’de başladı. ABD’de 1960’taki hareketlerin başlangıç noktası, ırkların bütünleşmesi yolunda öğrencilerin barışçı araçlarla mücadeleye giriştikleri Güney’in siyah üniversitelerinde doğdu. Diğer üniversiteler, dayanışma göstererek harekete katıldılar (Duverger, 1977: 91).Güçlü bir bireyci kültürün hakim olduğu Batı’da kurulu düzene başkaldırı, yeni bir siyasal, sosyal ve ekonomik düzen arayışları (Yeni Sol, Marxizm, vb.) yanı sıra, birbirinden hayli farklı amaçlara yönelen, kimi zaman iç içe geçen çok çeşitli demokratik kitle hareketlerini doğurdu. Farklı ve daha özgür yaşam biçimleri arayışındaki hippiler; nükleer silahlara ve genel olarak savaşa karşı pasifistler; ekonomik gelişme uğruna doğal çevrenin tahribine karşı çıkan çevreciler/yeşiller; kadınların eşitliği için mücadele veren feministler de 1960’ların sonlarında Batı’daki başkaldırının güçlü kolları idi. Gençlik başkaldırısı, Batı’da, özellikle ABD’yi derinden sarstı. O günlerin Amerikasında gençler, “30 yaşın üzerinde kimseye inanmayın” sloganında ifadesini bulan bir “karşı kültür” geliştirdi. Hippie akımı; “cinsel devrim” sloganıyla ifade edilen cinsel özgürlük hareketi; Vietnam’daki emperyalist savaşa karşı barış hareketi; zencilerin eşitliği için mücadele eden İnsan Hakları hareketi vb.kapitalizmin kalesi ABD’yi altüst etti (Alpay, 1988: 169-170). Almanya’daki öğrenci hareketlerinde üniversite ile ilgili talepler ikinci plânda gelmekte, üniversite reformu, cemiyet düzeninin değiştirilmesi meselesi içerisinde, onun bir cüz’ü olarak mütalaa edilmektedir (Kalpsüz,

1969: 91).İtalya’da da tepkilerin sert olmasına karşı, yine de etkileri Fransa’daki kadar büyük değildi. “Bağımsız Sosyalist” sözü, İtalyan Komünist Partisinin solunda radikal demokrat olmak anlamındaydı ve gençler tarafından daha fazla toplumsal adalet ve eşitlik istemeyi anlatıyordu (Gürses, 1997: 401).İtalya, 1971 yılının ikinci yarısından itibaren üniversitelerde ve fabrikalarda yaşanan olaylardan sonra sosyal hayatta ve siyasette istikrara kavuşmaya başlamıştı (Akalin, 1995: 55).Avrupa’da, sadece Büyük Britanya ve İskandinav ülkeleri bu gelişmelerden oldukça az etkilenmiştir. Bu anlamda İngiltere’de kayda değer bir öğrenci veya gençlik hareketinden bahsetmek mümkün değildir. Kıta Avrupasının aksine İngiltere’deki üniversitelerde yaygın bir eylem gerçekleştirilmemiştir.“London School of Economics” işgal edilmekle birlikte, Oxford ve Cambridge’de sakin bir ortam hakim olmuştur.Avrupa’da, sadece Büyük Britanya ve İskandinav ülkeleri, bu çeşit olaylardan az etkileniyorlar.“London School of Economics” işgalli bir boykota uğruyor ama Oxford ve Cambridge barış vahaları olarak kalıyorlardı (Duverger, 1977: 193). Kapitalist Batı dünyası, savaş sonrasında giderek hızlanan bir büyüme ile ekonomide “altın yılları” yaşıyordu. Buna karşılık aydınlar arasında liberal demokrasiye duyulan inanç önemli ölçüde sarsılmıştı....Liberal demokrasiye karşı liberal geleneğin içinden de gelen eleştiriler aydınlar arasında radikal görüşlere, bu arada Marxizm’e yeniden bir güç kazandırdı (Alpay, 1988: 168). Fransa’da, 1963’te inşasına başlanan, bugün 12.000 öğrencisi olan Nanterre Edebiyat Fakültesi bir ihtilal yuvası haline gelmiştir. 1967’de Paris Fen Fakültesi dekanlığı işgal edilmiştir. 68 yılı Ocak ayında, kendile-

rini “kudurmuşlar” diye isimlendiren 40 kadar öğrenci fakülte salonunda ellerinde polisle alay edici pankartlar olduğu halde gösteri yapmışlardır. Fakülte hademeleriyle aralarında bir tartışma çıkması sonucu idarenin çağırdığı polisle bin kadar öğrenci çatışmıştır. Bu hareket, 22 Mart’ta “kudurmuşlar”ın miting tertip etmek için aynı fakülte öğrencilerinden Daniel Cohn-Bendit’in başkanlığında bir amfiyi zorla işgal etmelerinden itibaren “22 Mart Hareketi” diye adlandırılmıştır (Akyüz, 1969: 116).

II.DünyaSavaşının ardından kapitalist sistemin küreselleşmeye başlamasıyla birlikte, özellikle ekonomik yönden kapitalist sistemin getirilerinden Batılı ülkelere oranla daha az fayda gören üçüncü dünya ülkeleri, “*Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen*” taleplerini dile getirmeye başladılar ve uluslararası ekonomik düzen artık dünya çapında sorgulanmaya başlandı. Kapitalizmin altın çağını yaşadığı bu dönemde işçi sınıfı; 60’lı yılların hem sosyal devlet ilkesinin getirileri hem de tüketim düzeyindeki rahatlıklar nedeniyle, öğrenci hareketi olarak başlayan 68’in geniş çağlı bir dönüşüme geçişini engellemiştir (Toprak, 1998:159).İspanya’da General Franko’nun iktidarı ele geçirdiği 1937 yılı sonrasında uyguladığı baskıcı yönetim sonucu 1959 yılında kurulan ve Bask Bölgesi’nin bağımsızlığı için mücadele eden ETA örgütü ilk silahlı eylemini 68 olaylarının yaşandığı dönemde gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2006: 123).Çekoslovakya’da, 1957’de AntoninNovotny Cumhurbaşkanı seçildi ve 1962’den sonra aynı zamanda Komünist Partisi Birinci Sekreterliğini de yürüttü (Altuğ, 1994: 10).Çekoslovakya gençliği Novotny ve arkadaşlarının yürüdükleri Stalinci yolla1955’den beri karşı çıkmaya başlamıştır. Özellikle üni-

versite gençliğinin Çekoslovakya Komünist Partisi'ndeki oranı gitgide azalıyordu. Bir dikta niteliğı taşıması yüzünden, halkın önemli bir kısmı, rejimin liberalleşmesi yolunda gençleri desteklediler. Gençler Sovyet sosyalizmini beğenmedikleri için Dubçek ve Svoboda'yı tutuyorlardı (Kışlalı, 1974: 71-72).5 Ocak 1968'de Komünist Parti Merkez Komitesi Devlet Başkanlığı ve Komünist Parti Başkanlıklarını ayırdı ve Alexander DubçekNovatny'nin yerine parti başkanı oldu. Prag darbesinden yirmi yıl sonra "Prag baharı" geldi. 28 Mart'ta generalSvoboda Cumhurbaşkanı seçildi. Yeni liderler "insan yüzlü sosyalizm" yaratmakistediler. 1968 Haziranında sansür kaldırıldı ve siyasi mahkumlar salıverildiler. Süratle ilerleme için reformcuların yayınladıkları "İki Bin Kelime" manifestosu Sovyetler Birliği'nce şiddetle takbih edildi. Varşova Paktı Çekoslovakya'da manevralara başladı ve 20 ila 21 Ağustos'ta Sovyet, Polonyalı, Doğu Alman, Bulgar ve Macar orduları Çekoslovakya'yı işgal edip "Prag Baharı"nı ezdiler (Altuğ, 1994: 10).Dünya genelinde yaşanan gençlik olaylarının başlayış zamanı ile şiddeti birbirinden farklılık göstermiştir. Bu farklılıkların temel sebeplerinden birisi, toplum içerisinde hâkim olan düşünceler ve buna bağlı olarak siyasi iradenin toplumun bütününe yönelik olarak göstermiş olduğu hassasiyettir(Morin, 1998: 104).Var olan düzene karşı yapılabilecek değişikliklere olan inanç, 1968 yılında yaşananlarla birlikte daha belirgin bir hale gelmişti. Bu beklenti, özellikle siyasi ve kültürel alanda köklü değişimlerin yaşanması yönünde istekleri içeriyordu. Bunun ortaya çıkmasını sağlayan ve ilk kıvılcımı başlatan ise öğrencilerdi. 1960'larda, hiç beklenmeyen bir anda, Prag'dan Paris'e, Londra'dan Tokyo'ya, San

Fransisco'dan Pekin'e, kurulu düzeni tehdit etmeye başlayan öğrenci ayaklanmaları yavaş yavaş ortaya çıktı. Tehdit, birçok yerde öğrencileri tarihin kendisini kökten değiştirmenin kıyısına getirdi. Daha önce, dünya üzerinde hem kapitalist sistemi hem sosyalist düzeni toplumlar tarafından tehdit eden böyle büyük bir ayaklanma hiç yaşanmamıştı. 1967'nin sonuna gelindiğinde, Atlantik'in iki Yakasında radikalleşmiş öğrenciler, kendi yaşamlarıyla içinde yaşadıkları toplumu, toplumlarıyla Vietnam arasında bağlantılar kurmaya başlamışlardı (Akalin, 1995: 24-26). ABD ve Batı Avrupa'da 68 olayları daha çok sosyal ve kültürel içerikli yaşanmasına rağmen üçüncü dünya ülkelerinde bu süreç daha çok siyasal içerikli yaşanmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde 68 olayları emperyalizme ve Batıya karşı çıkılması ve sosyalizm taraftarlığı çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu yönüyle de Marksizm'in Sovyet uygulaması sonrası geriye çekilme süreci tersine çevrilerek Marksizm'in yeniden yaygın bir şekilde dünya gündemine girmesine imkan sağlanmıştır (Toprak, 1998: 156). Gençlerin "yeni bir düzen" talebine en cazip yanıtı, yeni keşfettikleri Marxizm'de bulmaları da çok şaşırtıcı değildi. Marxizm, ülkenin ve dünyanın karmaşık ve çapraşık gerçeklerinin anlaşılmasını fevkalade basit ve kolay bir hale getiriyor; bu sihirli anahtara sahip olunca yeryüzünde cenneti kurmanın fazla güç olmadığı inancını veriyordu (Alpay, 1988: 171-172).

Türkiye'de 68 Kuşağını Oluşturan Şartlar

1960'lar Türkiye'si'nin belki de en önemli özelliği 1961 Anayasası ile gelen, ülke tarihinde o güne değin görülmemiş bir siyasi özgürlük ve demokrasi ortamıdır. Ülkenin ilk seçimle gelen yönetimi, DP iktidarına karşı 27

Mayıs 1960'da yapılan askeri darbenin hazırlanmasında ve meşrulaştırılmasında ana rolü “siyasi özgürlük ve demokrasi” talepleri oynamıştı. Muhalefetin haklarını hiçe sayan ve giderek bir çoğunluk diktatörlüğü kurmaya yönelen DP iktidarına karşı ayaklanan gençler“özgürlük” ve “demokrasi” istemişlerdi (Alpay, 1988: 171). 1946'dan sonra çok partili hayata geçilmesi, 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktidarı kaybetmesi ve Demokrat Parti'nin (DP) 1960'lı yıllara kadar sürecek olan iktidarı, Türk siyasal tarihinde yeni bir dönüm noktasını oluşturmaktaydı (Höke, 1989: 18).1960' ların ikinci yarısında, 1965 seçimlerinde DP'nin mirasçısı Adalet Partisi'nin, elverişsiz seçim kanununa rağmen, tek başına iktidara gelmesinden sonraki dönemde gençlik hareketinin “özgürlük ve demokrasi” söyleminden uzaklaştığı ve büyük bir çoğunluğu ile bir düzen değişikliği, devrim ve sosyalizm söylemi içine girdiği görüldü. ...Üniversite öğrencilerine 1961 anayasasıyla tanınan derneklerde ve siyasi partilerde örgütlenme olanağı, gençleri giderek daha aktif bir şekilde siyasal faaliyetin içine sokuyordu. Ülke tarihinde ilk kez böylesine geniş bir fikri ve siyasi çalışma özgürlüğüne kavuşan gençler, başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yerleşik değer, kurum ve otoriteleri sorguluyor ve kurulu düzene başkaldırıyorlardı (Alpay, 1988: 171).1961 Anayasası çerçevesinde oluşturulan özgür ortamda siyaset sahnesinde Türkiye İşçi Partisi, Dev-Genç ve üniversitelerde Fikir Kulüpleri Federasyonu çerçevesinde gençlik örgütlenmeleri ortaya çıkartılmıştır (Erten, 2007: 839).Batı ile Türkiye arasındaki ilişkinin emperyalizm temelinde oluşturulduğunu ileri süren öğrenciler, Mustafa Kemal'in siyasi iktidarlara

karşı olumsuz bir yaklaşımı esas alan 5 Şubat 1933 tarihinde yaptığı iddia edilen Bursa Nutku'ndan etkilenmiştir (Türküne, 2008: 58). Üniversitelerin demokrat çevreleriyle, ülkenin asker ve sivil demokrat aydınlarının yürüttüğü bu direniş, 1958'lerde başlayıp gelişmiş ve 27 Mayıs 1960 hareketiyle ülkeyi yeni bir döneme doğru sürüklemiştir. Bu nedenledir ki, Demokrat Parti iktidarına karşı direnişin simgesi haline gelen 28-29 Nisan olaylarının, 68 kuşağı için oldukça büyük bir önemi vardır. 1960'lı yıllarda, 28-29 Nisan olaylarının her yıldönümünde, Mustafa Kemal Atatürk heykellerinin önünde sabaha kadar nöbetler tutuluyor ve bu yıldönümleri çeşitli etkinliklerle anılıyordu. 27 Mayıs Anayasası da özgürlüklerin savunulmasına olanak veren bir anayasa olarak değerlendiriliyor ve "Anayasayı Koruma Mitingleri" yapılarak bu anayasaya sahip çıkılıyordu. Bütün bunlar, Türkiye'de 68 Hareketinin, 1960 öncesindeki demokratik bir direncin devamı olarak geliştiğini göstermekte ve öğrenci kitlesi üzerinde Atatürkçü zihniyetin hâkim olduğunu göstermekteydi. Oysa Avrupa'daki 68 hareketi, 1968'lerde başlayıp gelişmiş ve bir süre sonra ya bastırılmış ya da düzenle bütünleşerek kaybolmuştur (Babuş, 2004: 40-41). Türkiye' de 68 başkaldırısının giderek zıddına dönüşmesinde tayin edici etkenin, o günlerde ülke aydınları arasında hakim olan fikri-ideolojik iklimde aranması, özgürlük, demokrasi, sosyal adalet talepleri ardında toplanan gençler ve aydınlar, 1968'den itibaren genel olarak 'devrimci' olarak nitelenebilecek görüş ve düşüncelerin etkisine girdiler. Bu tarihten sonra sol' da ki, politik bakımdan aktif gençlerin büyük çoğunluğu, çoğulcu demokrasi fikrine sırt çevirdi. Devrimci yöntem-

lerle iktidara gelecek devrimci yönetimlere umut bağlandı (Alpay, 1988: 174).

Türkiye 68 Hareketini, Avrupa 68 Hareketinden ayıran önemli bir özelliğı; burada yaşananlardan daha önce yaşanmasıdır. Ayrıca bütün dünya gençliğinde ayaklanmalar sol akımların etkisi altında olmuştı. Fakat ileri endüstri ülkeleriyle Türkiye gibi ülkeler arasında köklü farklılıklar ve ayrılıklar da vardı. Batılı gençlik endüstri dönemini yaşamış, liberal fikirli bir aileye sahip olarak yetişen ilk modern ötesi kuşaktır. Bizdeki gençlik ise henüz endüstriyel gelişimi sağlamakta olan birülkenin yeni kuşakları olma özelliğini gösteriyordu. Nitekim Türkiye’de 68 hareketi, Demokrat Parti iktidarının baskılarına karşı başlatılan siyasal ve sosyal direnişlerle doğmuştur (Çalışlar, 1988: 93-95). 68’de gençlik çok önemli bir aktör olarak devreye girmiştir. Önce sol kutup el yordamıyla ortaya çıkmış ve daha sonra sol kendi karşı kutbunu üretmiştir (Türküne, 2008: 78).

Dönemin gençlik örgütlenmeleri açısından iki hareket ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Milli Türk Talebe Birliğı (MTTB), Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) gibi gençlik örgütlenmelerinde yoğunlaşan sağcı gençlik örgütleri, diğeri ise Sosyalist Fikir Kulüplerinin (SFK) birleşmesi ile oluşturulan Fikir Kulüpleri Federasyonudur (Demirci, 1974: 64-66). 1960’lı yıllara varıldığında dünya ölçüsünde “sol” denildiğinde akla iki temel ideolojik, siyasal ve örgütsel kümelenme gelmektedir: “Komünistler ve Sosyal-Demokratlar”. Siyasi partilerden sendikalara, oradan entelektüel ve kültürel birikimine kadar sol miras, ağırlıklı olarak bu iki kümelenme içinde yer alır

(Aydınoğlu, 2007: 35).Sol düşünce de zamanla farklılaşmalar gözlenmiştir.

Eski Sol'un Sovyet Rusya veya yabancı siyasal sistemlere eğilimleri, Batı ülkelerinde çeşitli sosyalist ve komünist partilere katılma gücünde bir artışa yol açmıştır. Sınıf çatışmaları ve işçilerin siyasal üstünlük sağlamaları bu gelişmenin ana motifini teşkil etmiştir. Fakat Eski Sol'un taşıdığı bu Marksist özellik, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sert bir dönüşle Sovyet karşıtı bir kimliğe bürünmüştür. Bilhassa ABD'de 1950'lerde başlayan medeni haklarla ilgili eylemler, Vietnam Savaşı karşıtı hareketler, 1960'dan sonra geniş çapta gençlik hareketlerinin ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Böylece Eski Sol'a karşı, farklı bir sol anlayış olarak Yeni Sol ortaya çıkmıştır .Yeni Sol'un, geniş çapta, orta sınıf; öğrenciler, aydınlar ve liberallere dayanması, onu proleter sınıftan çok burjuvaziye kaydirmiştir. Bu gelişmenin doğal bir sonucuolarak da, Eski Sol sınıf çatışmasının yaratıcısı olan eski Marx'ı; Yeni Sol ise, yabancılaşıma teorisiyle, genç Marx'ı benimsemiştir. Bunun gibi, Eski Sol'un bütünleşme(entegrasyon) tarafı olmasına karşın; Yeni Sol'un hizipçi, bölücü bir nitelik taşıması ve Beyaz Sol'un Siyah Sol'u desteklemesi de Yeni Sol'u eskisinden ayıran önemli bir noktayı teşkil eder (Türkdoğan, 1997: 255-256). 1960'ların Türkiye-sindeki "sol'a" gelince, ilk dikkate alınması gereken, Türkiye Komünist Partisinin (TKP) kadrolarıdır (Aydınoğlu, 2007: 39)...Türkiye komünist hareketi, uluslararası komünist hareket içinde egemenliğini kuran Stalinci Marksizm yorumunu daha başından itibaren hiç tartışmasız benimsemiştir. Marksizm'in eleştirel ruhunu yok eden bu yorum, Türk komünistleri için tartışmasız bir kılavuz işle-

vini görür (Aydınoglu, 2007: 43). Türkiyeli sol aydının Marxist ideoloji ve düşünceye daha fazla yaklaştığı, Kemalist çizgi ile Marxist, giderek Leninist çizgi arasındaki aslında telif kabul etmez farklılığın bilincine yavaşyavaş neredeyse ıstırapla varmaya başladığı 1950'ler, hele de 1960'lar sonrasında, aydının 'biz-onlar' ikilemi zayıflamak şöyle dursun, derinleşmiştir. Marxist öğretinin felsefi temellerinden bağımsızlaştırılarak aşırı siyasallaştırılmış ve emekçi sınıfların –yada çoğu zaman onlar adına yönetecek olan elitlerin, aydınların- mutlak iktidarı temeline oturtulmuş bir hızlı kalkınma modeli olarak kavranan sosyalizm, sol aydın için onlarla (Batı muasır medeniyetiyle) eşit olabilmenin ve gecikmişliği aşabilmenin, yani zamanı geriye alabilmenin anahtarıdır. Eşitsizlik duygusu yaratan Batı'yı, hem de bu eşitsizliğin temeli olarak görülen kapitalist emperyalizmi yıkarak aşan bir Batılı model, Türkiye sol aydınınının tam da aradığı kurtuluş yoludur (Baydar, 2002: 257). Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra öğrenci hareketleri, toplumsal düzenden çok siyasi konuya yönelmiş ve eğitime yönelik bir hareketlenme olarak ortaya çıkmamıştır. Bu hareketlerde gençlik, düşünce özgürlüğü üzerinde çok durmuş ve düşünce özgürlüğünün olmadığı bir ülkede demokrasinin olamayacağını dile getirmişlerdir. İktidardaki partinin baskı yaptığını vurgulayarak siyasi rejimin kendisine yönelmiştir. Dönemin öğrencileri kendilerini Atatürkçü olarak tanımlamış ve hükümeti şeriatçılık ve laiklik düşmanı olmakla suçlamışlardır. Dönemin içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında siyasal partiler, gençlik üzerindeki etkinliklerini artırmak için Gençlik Kolları kurmaya başladılar. 1950'ye kadar Atatürkçü gençliğin devletle

önemli bir çatışması yokken, DP'nin iktidar olmasıyla birlikte bu partinin muhafazakâr yapısı içindeki gerici-tutucu, hatta kökten dinci eğilimler giderek devlet politikasını kendi arzuları doğrultusunda değiştirmeye yeltenmişlerdir. İzlenen politikayla birlikte İslami kanada yönelik verilen tavizler ve destekler de giderek artmıştır. 1951 yılında İzmir DP kongresinde Adnan Menderes şu konuşmayı yapıyordu: "...Şimdiye kadar Baskı altında olan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılâp softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek Ezan-ı Muhammediyi Arapçalaştırdık. Mekteplere din derslerini kabul ettik. Radyo'dan Kur'an okuttuk. Türkiye Devleti Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın icaplarını yerine getirecektir (Türk, 2001: 171-172). Türkiye'de 68 olaylarının gelişmiş batı ülkelerinden farklı bir süreç yaşamasının en önemli nedenlerinden biri de tarihten gelen devletçi geleneğin, her türlü toplumsal ve siyasal değişimin üstten alta doğru yapılması düşüncesini ortaya çıkarmış olmasıdır. 68 olayları devleti ve hükümeti ele geçirmeyi hedeflemesi konusunda da batılı ülkelerdeki 68 olaylarında hedeflenmeyen bir sürecin Türkiye'de yaşanmasını sağlamıştır. Yaşanan bu süreçülkede sosyal ve siyasal alandaki gelişmelerin ayaklarının yere basmamasına neden olmuş ve sık sık askerin siyasete müdahalesine zemin hazırlamıştır. Bu durum küresel bir süreç olarak kabul edilen 68 olaylarının yerelleşmesinin bir başka boyutunu oluşturmuştur.

Türkiye'de 68 olayları o ana kadar Cumhuriyet devrimine sahip çıkmayı kendilerine şiar edinmiş kesimlerden bazılarının sosyalizme kaymasına bazılarının ulusal sol düşünce çerçevesinde bir dönüşüm geçirmelerine

neden olmuştur. Bu yapılanma daha sonraki Türk siyasal yaşamında belirleyici olmuştur. Ayrıca, Türkiye’de 1971 sorası kargaşa ortamının ortaya çıkarılmasında bu sürecin önemli bir rolü olmuştur. Avrupa’da kısa sürede biten 68 olaylarının toplumdaki savrulma ile çakışması bu olayların Türkiye’de uzun bir süre etkisini sürdürmesine neden olmuştur (Türköne, 2008: 207).

68 Kuşacağının Dine Bakışları

İkinci dünya savaşı sonrası kuşakların değer verdikleri şeylerin bir çoğu artık reddediliyordu. Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de gençler, demokratik ortamın fışkırmasına olanak sağladığı büyük bir enerjiyle yeni bir Türkiye ve yeni bir dünya istiyorlar ve yeni bir dünya kurabileceklerine inanıyorlardı. 1961 Anayasası’nın sağladığı olanaklarla ilk kez oldukça geniş bir özgürlüğe kavuşan sosyalist ve sosyalizan yayınlar, gençlerin entellektüel gelişmesi üzerinde çok ağırlıklı bir etki yapıyordu (Alpay, 1988: 171). Sosyalizm 1960’lar Türkiye’sinde Yön ve TİP tarafından temsil edilen ilk güçlü ve yasal çıkışını yaptığında karşılaştığı en büyük engellerden biri sosyalizmi din ve namus düşmanı gösteren anti-komünist propagandaydı. Komünizmle mücadele dernekleri, İlim-Yayma Cemiyeti gibi kuruluşlar ile bugün, Bıbalı’de Sabah gibi gazeteler tarafından yürütülen bu propaganda kimi zaman mitingler, kimi zaman bildiriler kimi zaman da salon toplantılarıyla halka ‘Türk kızı, iffetli kalmak istiyorsan, komünizmle mücadele et’, ‘Ezan sesleri Moskof nefesini kesecek’, ‘Komünizme lanet, dinimize şehadet’ gibi çağrılar yapıyordu...Sosyalistlere karşı mücadelenin bir, ‘cihad’ olduğu teması işleniyordu (Atılgan, 2002: 153-154).

1961 Anayasası'nın sağladığı geniş hürriyetten faydalanarak bir yandan siyasi parti ve dernek olarak örgütlenirken, bir yandan da Marksist literatürü ardı arkası kesilmez bir biçimde Türkçe'ye aktaran sol, tuhaf bir biçimde sola kayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin hazırladığı zeminde, resmi ideolojiyi "İlericilik" adına 'temellük' ederek varlığını meşrulaştırır ve 1970'lerde doruk noktasına ulaşan kültürel iktidarını kurar. Kendisini kurucu sıfatıyla devletin, dolayısıyla devrimlerin asıl sahibi olarak gören CHP, devrimleri hiçbir zaman tam manasıyla içine sindiremeyen geniş halk kitlelerini ve bu kitlelerin sahip çıktığı değerleri kendi varlığı için en büyük tehlike olarak görmüştür. Bu bakımdan Demokrat Parti bu kitlelerin temsilcisi olarak ortaya çıktıktan sonra başka çıkar yol bulamayan CHP'nin sol akımlarla flört ve nihayet "birlik-teliği" yakın tarihimizin en önemli gelişmelerinden biridir. Sol, devlet partisiyle işbirliğine giderek onun sahip olduğu kültürel iktidarı önce paylaşır, sonra ele geçirir; Tek Parti'nin faşizan uygulamalarından biri olan 'öztürkçecilik' hareketinin, yani dil ırkçılığına bile sahip çıkması, solun resmi ideolojiyi nasıl 'içerdiğini' göstermesi bakımından tipik bir örnektir. Devletin sağladığı imkanlarla palazlanan burjuvazi de, CHP gibi, muhafazakar halk kitlelerini ve bu kitlelerin hareket ettirici gücü olan İslam'ı kendi varlığı için her zaman büyük bir tehdit olarak görmüştür (Ayvazoğlu, :832).

Marx, Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'ne Giriş'te din hakkında, şu sözleri sarf etmektedir: Dinsel üzüntü, bir ölçüde gerçek üzüntünün dışavurumuve bir başka ölçüde de gerçek üzüntüye karşı protestooluyor. Din ezilen insanın içli ezgisini, kalpsiz bir

dünyanın sıcaklığını, tinin dıştalandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, halkın afyonunu oluşturuyor (Marx, 1997: 192). Löwy bu metni şöyle değerlendirilmektedir: Din “bazen mevcut toplumun doğrulanması” sürecinde karşımıza çıkar, bazen de “ona karşı bir protesto” hareketini temsil eder (Löwy, 1999: 47). Marxist açıdan din, üst sınıfın çıkarlarını korumak için kullandıkları bir araç haline gelmiştir.

Solcuların, sosyalistlerin din konusunda ne yazık ki ayrıntılı, açık bir görüşleri olmamıştır. Sosyalistler bir yandan “din halkın afyonudur” diyerek materyalizme vurgu yaparken, diğer yandan da kitle çalışması yaparken de dini “kişinin iç sorunu” olarak nitelemişler ve din olgusunun üzerini kapamışlardır. Din olgusunu anlamak, kavramak yerine, yok sayıp görmezlikten gelen sosyalistler, dinsel hareketleri de hep kandırılmış, cahil kişilerin işleri olarak algılamak yoluna gitmişlerdir. Onlara göre dinsel hareketlerin iradesi, kendi dinamiği yoktur, olamaz. Bu kaba yaklaşım dini yok saymanın doğal sonucu olsa gerek. “Aman halkın değerlerine dokunmayalım” diyerek bu noktada popülizme saplanan politik görüş, din konusunun üzerini kapatarak, laiklik üzerine bir açılım yapmamıştır. Bu nedenle de var olan anlayışı sahiplenmiş, sessizce Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin laik bir devlet olduğu görüşüne onay vermişlerdir. Solculara, sosyalistlere göre Cumhuriyet laiktir (Yıldırım, 1993: 103-104). Hasan Yalçın gibi ailesinden, çevresinden bir nebze dini bilgiler alan 68’lilerin üniversitede ateist bir çevre ile tanışması, sosyalizmle ilgili kitapları okuması ve sosyalist eylemlere girişmesi sonucu dinden uzaklaştıkları, ibadetleri bıraktıkları anlaşılmaktadır. Sosyal ilişkiler

ağının, sosyalist eylemlerin dünya görüşünü inşadaki rolü daha iyi görülmektedir. Hasan Yalçın'la yaptığı röportajda kendisine siyasi kimliğiniz nerede şekillendi sorusunu soruyor. H. Yalçın, ailesinin genelinin CHP kökenli olduğunu, ama babasının Millet Partisi mensubu olduğunu; Bölükbaşı'nın o zamanlar ilerici temalar işleyen birisi olduğunu; 27 Mayıs hareketi sonrası DP'nin yıkılışının çevresinde coşkuyla karşılandığını ve 27 Mayıs sonrası üniversiteye girdiğinde siyasi hayatının değiştiğini; ilerici, CHP çizgisinde düşünceleri olan bir genç olduğunu; daha önce çevreden gelen dini inançla teravih namazlarına kadar kıldığını, oruç tuttuğunu, Kuran okuduğunu, ilçenin hocasından ders aldığını; fakat bütün bunları üniversitede bıraktığını söylüyor ve bunda okuyarak belli sonuçlara varmasının yanında doğrudan doğruya ateist bir çevreye girmesinin etkili olduğunu; çevresinin solcu sosyalist insanlardan oluştuğunu ve hala ilişkilerinin devam ettiğini ve bunların bir kısmının sosyalist, bir kısmının CHP'li olduğunu, İP' li arkadaşlarının olduğunu; ilk karşılaştığı çevrede Allah, din meselesinin çok konuşulduğunu (Baykam, 1998:559-560) söyler. H. Cemel, Mülkiye'de okurken, tarikatlardan, mezheplerden haberinin olmadığını; din ve politika, İslamiyet ve politika ilişkileri konusunda kulağına pek bir şeylerin çalınmadığını; bunun yanında Kürtlerden ve Kürt sorunundan da haberdar olmadığını; Ermeni sorununun tarihsel kaynaklarına tam inmediğini; Marksizmin-Leninizmin bunların felsefe boyutlarının da farkında olmadığını, zaten orta öğretimde de felsefe ve mantıkla doğru dürüst tanıştırılmadığını; eleştirel düşünceyle uygarlığın, demokrasinin birbirlerini bütünleyen yanlarını göremediğini

belirtiyor (Cemal, 1999: 168).

Fikret Babuş, “Felsefenin Başlangıç İlkelerini okumaya başladığımız günler Ramazan ayı idi ve ben oruç tutuyordum.

Kitabı okuyup yorumladıkça, önceki sağladığım birikimlerin de etkisiyle orucu gönülsüz tutmaya başlamıştım. Nihayet eğitim çalışması yapacağımız bir gün Parti’nin işçi kökenli milletekilerindenŞaban Erik partiye gelip bizimle söyleşi yaptı. Abdidinpaşalı çaycı Mustafa’ya, ‘Çaysız söyleşi olmaz, gençlerin hepsine benden birer çay ver’ dedi. Ben oruçtım ve ne yapacağımı şaşırmıştım. Çaycı Mustafa çayları doldurup dağıtmaya başladı ve sıra bana gelince benim elime de çay bardağını tutuşturdu. Oruç olduğumu söylemeye çekiniyordum, hem materyalist olup hem oruç tutulmazdı. Bunun üzerine birden bire anlamadığım ani bir kararla orucumu bozup çayı içtim ve bir daha oruç tutmadım (Babuş, 2004: 23-24). 1969’da Emek Dergisi’nde makalesi yayınlanan Tanner Timur, dine bir ideoloji olarak yaklaşmaktadır. Timur, çok partili hayata geçilince bu ideolojinin kasaba eşrafını otoriter bürokrasiye karşı bir isyan aracı olarak kullanıldığını; CHP’nin dinsiz din düşmanı bir parti olarak halkın dinin icaplarını yerine getirmesine imkân vermeyen bir parti olarak gösterildiğini; bu durumun pozitivist aydınlarca Atatürk devrimlerinden sapma olarak kabul edildiğini, Demokrat Parti’nin bürokrasinin desteği olmadan iktidarda zor kalacağını anladığı için, pozitivizm ile dinci ideoloji arasında denge siyaseti izlediğini, ilk icraatlarının ezanın Arapça olarak okunması olduğunu, el altından bu ideolojinin desteklendiğini, çıkarılan Atatürk’ü Koruma Kanunu ile bürokratik pozitivizme ağırlık

verildiğini, 1950-54 arasında büyük şehirlerde sermaye birikimi hızlı olduğu için köylerden şehirlere göç edenlerin iş bulabildiğini, küçük burjuvazinin alt kesiminin durumunun iyi olduğunu, 1954'den sonra artan enflasyon sermaye birikimini yavaşlatması sonucu küçük burjuvazive ücretlilerin durumunun sarsılmasıyla mukaddesatçı ideolojinin dini bir afyon olarak piyasaya sürdüğünü söylüyor ve örnek olarak Menderes'in 1957 seçimlerinde İstanbul'u "ikinci bir Mekke", Eyüp Sultan Camii'ni de "ikinci bir Kabe" yapacağız ifadesini örnek olarak vermektedir. Yine Taner Timur, DP'nin dinci ideolojiyi desteklediğini; Said Nursi ve talebelerinin de DP'yi desteklediğini ve Amerikan emperyalizminin savunulduğunu, Said Nursi tarafından kitlelere sabır-tevekkül ve kadere katlanma telkin edildiğini; bunun bir sömürü olduğunu ifade eder (Timur, 1969:4).

68 kuşağı' dan Münir Aktolga'nın annesi Muazzez Aktolga, babası hakkında; "Babam Kur'an'ı da okurdu, yeri geldiğinde çok sevdiği rakısını da içerdi. Hiç birimize namaz niyaz diye de baskı yapmazdı. Bir de asri hoca tipi vardı onun. Muazzez Aktolga, babasının, asri hoca tipini köyde hem öğretmenlik yapan, hem imamlık yapan, rakısını ilâç gibi içen birisi olarak tanımladığını; bayramlarda köylünün kendilerine peynir şekeri denilen likör ikram ettiklerini belirten anısını aktarıyor (Aktolga, 2000: 11).

Sevim Belli, "Evet, biz, Pire, Napoli deyip Marsilya' ya doğru yol alırken DP de iktidara doğru ilerliyordu ülkede. 14 Mart 1950 seçimlerinde CHP' yi alaşağı eder etmez ilk icraat "Ezan-ı Muhammedi"nin Arapça okunmasına fetva veriyordu. Ezanın Arapça okunması zamanın en "önemli" politik tartışma konusu haline getirilmişti.

Özünde Atatürkçülüğün, Kemalizm'in ve de laikliğin inkarı anlamına geliyordu bu" (Belli, 1994: 207).Boran, faşizmin, gericiliğın kaynağının sınıfsal –bütün burjuvazi olduğuna göre, faşizme karşı mücadele verecek ve onu geriletebilecek, giderek yok edebilecek gücünde sınıfsal olduğunu söylemektedir (Boran, 1992: 173).

68 Kuşaağı'nın dinle ilgili söylemlerinde, Marksizm'in etkisi görülür.68 Kuşaağı'nın dindara ve dini eylemlere ilişkin pratikteki tavır alışları ise, dini görmezden gelme tavrı, halkı kazanmaya yönelik popülist tavır ve sınıfsal, tepkici, mücadelecı bir tavır olmuştur.

Sonuç

68 öğrenci olayları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de geniş yankı uyandırmıştır. 68 kuşaağıının başkaldırısının altında yatan temel etmen, bireysel özgürlükleri kazanmaktır. İnsanlar hürriyetlerinin kısıtlandığı zamanlarda veya toplum içinde aşağılandıklarında değersizlik duygusunu yaşarlar ve bu durumdan kurtulmak için mücadele ederler. Yalnız Batı'da oluşan durum, böyle bir durum değildir. Batı'da sınır tanımayan, daha fazlasını isteyen bir gençlik vardır. Türkiye'ye coğrafi olarak en yakın olan, bu yüzden de Türkiye'nin en fazla etkilendiği ülke Fransa olmuştur. Fransa'da öğrenci hareketleri dünyada olduğu gibi daha çok özgürlüğe sahip olmak için ortaya çıkmıştır. Yalnız Fransa'daki öğrenci hareketlerinin diğer ülkelerdeki hareketlerden en büyük farkı endüstri işçilerini ve kısmen de tarım işçilerini arkasından sürüklemiş olmasıdır. Grev ve işgallere giden işçiler toplum düzenini yıkmaktan çok, maddi avantajlarının artırılmasını düşünmüşlerdir.Türkiye'de ise 1961 anayasası, tanımış olduğu haklarla bireyleri aktifleştirmiştir.Bu ana-

yasa, Türkiye tarihine baktığımızda özgürlüklere geniş yer vermiş ve demokrasinin gelişmesine, insan haklarının iyileştirilmesine önemli derecede hizmet etmiştir. Gençler, dernekler ve siyasi partilerle örgütlenme fırsatını yakalamış ve düzeni ve kurumları eleştirmişlerdir. Türkiye'deki hareketlerin Batıdaki hareketlerden farklı bir sebeple ortaya çıktığını anlıyoruz. Batı'nın gençlik modeliyle, Türkiye arasında farklar mevcuttur. Batı gençliği maddi yoksunluktan uzakken, ülkemizdeki gençlik henüz ihtiyaçlarını karşılama aşamasındadır.

68 Kuşağı'nın din anlayışlarının oluşmasında, pozitivist düşünce ve Marksist bakış açısının oluşturduğu zihin yapısı belirleyici olmuştur. Türkiye'deki 68 Kuşağı'nın dine ilişkin yaklaşımının oluşmasında, pozitivist eğitimin oluşturduğu zihin yapısı, din adamlarını kötü göstererek yobaz diye niteleme, dini değerleri görmezden gelme tavrı, gericilik-ilericilik, Marksizm'in dinin "afyon" olduğu ve kitleleri uyuttuğu görüşü, solculuğun, çağdaşlık, sağcılığın ise tutuculuk olduğu şeklinde yorumlar vardır.

KAYNAKLAR

- Akalın C.,1995. Düşler ve Gerçekler Tanıklarıyla Dünya'da ve Türkiye'de 68, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, 24-26, 55s.s.
- Aktolga M.,2000. Bir Annenin 68 Anıları, I. Basım, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 11 s.s.
- Akyüz Y., 1969."1968 Yılı Fransız Üniversite Krizi ve Öğrenci İstekleri", 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, Ankara: Ankara Ün.Eğ.Fak.Yay.,116s.s.

- Alpay Ş.,1988. 68 Kuşaaı Üzerine Bir DenemeToplum ve Bilim,41 Bahar, 167-174 s.s.
- Altuğ Y., 1994. Çekoslovakya Sorunu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 10 s.s.
- Atılgan G.,2002. Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar -Yön- Devrim Hareketi-,TUSTAV Yayınları, I. Basım, İstanbul, 153-154 s.s.
- Aydınoğlu E.,2007. Türkiye Solu (1960-1980), İstanbul, 35-43 s.s.
- Ayvazoğlu B., “1980 Sonrasında Kültüre Farlı Bir Bakış”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 13. Cilt, İletişim Yayınları,İstanbul, 832s.s.
- Babuş F., 2004. Aşk İle Çıkmıştık Yola, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2004, s. 23-24.
- BaydarO., 2002. “Batıcılıkla Tutuculuk Arasında Sol Aydınlar”, Entellektüeller Gerekli Mi?”, Cogito, Üç Aylık Düşünce Derg., Yapı Kredi Yay., İstanbul, Sayı: 31, Bahar, 257s.s
- Baykam B., 1998. 68’li Yıllar/Eylemciler, I. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, s. 595.
- Belli S.,1994. Boşuna mı Çiğnedik?- Anılar-, Belge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 207s.s.
- BilginN., Sosyal Bilimlerin Kavşaaında Kimlik Sorunu, I. Basım, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994, 239s.s.
- Birand M.A.,2000. Can Dünder, Bülent Çaplı, 12 Mart İhtilalinin Gölgesinde Demokrasi, İmge Kitabevi, Ankara, 160s.s.
- Bodur H.E., 2005. “Sosyolojik Perspektiften Türk Din

- Sosyolojisi”, Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu, GÜÇİF, Lider Yay.,Çorum, 75-88s.s.
- Boran B., 1992.Savunma, Sosyalist Yayınlar:1, İstanbul, 173s.s.
- Cemal H.,1999. Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım, I. Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 44, 168s.s.
- Çalışlar O., 1988.68 Başkaldırının Yedi Rengi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 93-95 s.s
- DemirciE., 1974.Gençlik ve Örgütlenmeler, Saklı yay., İstanbul, 1974, 64-66s.s.
- Duverger M.,1977. Batı'nın İki Yüzü, Çev.: Cem Eroğul – Fazıl Sağlam, Doğan Yay, Ankara, 91, 193 s.s.
- Erten, A. B., 2007. “Türkiye”de 68”, Modern Türkiye”de Siyasi Düşünce 8.Cilt, Sol, İstanbul: İletişim Yayınları, 834–846s.s.
- Eyüboğlu E., 1998. “Devrim Dışında Devrim”, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, sayı: 14.,İstanbul, 185 s.s.
- Gürses F.,H. B. Gürses, Dünyada ve Türkiye’de Gençlik, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul, 1997, 401s.s.
- Höke E.,1989. 1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi, Simge yay., İstanbul, 18s.s.
- Kalpsüz T., 1969. “1968 Yılı Yaz Sömestrinde Cereyan Eden Öğrenci Hareketlerinden İzlenimler”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de) , Sempozyum Bildirileri, Ankara, 91 s.s.

- Kışlalı A.T., 1974. Öğrenci Ayaklanmaları, I. Basım, Bilgi Yayınevi, 71-72s.s.
- Kolektif, 1999. Türk Gençliği 98 –Suskun Kitle Büyüteç Altında- İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi, KonradAdenauer Vakfı için hazırlanmıştır, Ankara, 77s.s.
- Löwy M., 1999. Dünyayı Değiştirmek Üzerine, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 47 s.s.
- Marx K.,1997.Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları,Ankara, 192 s.s.
- Morin E.,1998. “Bir Uygarlık Bunalımı”, Cogito, S.14, İstanbul, 104 s.s.
- Timur T.,1969. “Dinci İdeolojinin Gelişme Çizgisi ve Sınıfsal Anlamı”, Emek Dergisi, Yıl 1, S. 13, 20 Ekim, s.4.
- Toprak Z.,1998. “1968’i Yargılamak ya da 68 Kuşağına Mersiye”, Cogito, S.14, Yapı Kredi yay., İstanbul, 159s.s.
- Türk Y., 2001.1951-1955 Dönemi Türk Basınında LaiklikKarşıtı Hareketler ve Tepkileri, (Yayınlanmamış Yüksek LisansTezi), İstanbul Ün., Atatürk İ. İ. T. E., İstanbul, 171-172s.s.
- Türkdoğan O.,1997. Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 255-256s.s.
- TürköneM., 2009. Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı, Nesil Yayınevi, İstanbul, 11, 58, 207 s.s.
- Yıldırım A., 1993. Ateşte Semaha Durmak, I. Baskı, Yurt Kitap-Yayın, Ankara 103-104s.s.
- Yılmaz Ö., 2006. “İspanya Terörle Mücadele Tecrübesi:

Medeniyetler İttifakı Olabilir Mi?”, Terör, Terörizm Ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, (Der. İ. Bal), Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 119-159s.s.

Faydalanılan internet adresleri

http://www.zaman.com.tr/mumtazer-turkone/68-kusagi_758321.html.pdf Erişim: 21.06.2014

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-15421-34-turk-solunu-bitiren-cuntacilikla-akrabaligi.html.pdf> Erişim: 21.06.2014

[http://tarihdersnotlari.blogcu.com/68-kusagi-ve-turkiye/7583795 .pdf](http://tarihdersnotlari.blogcu.com/68-kusagi-ve-turkiye/7583795.pdf) Erişim : 22.06.2014